

3. Гальчинський А. Становлення інвестиційної моделі економічного зростання України / А. Гальчинський, С. Львовичкін // Економіка України. – 2004. – № 6. – С. 4-11.
4. Гойко А.Ф. Методи оцінки ефективності інвестицій та пріоритетні напрями їх реалізації / А.Ф.Гойко. – К. : ВІРА-Р, 1999. – 320 с.
5. Крупка Я.Д. Прогресивні методи оцінки та обліку інвестиційних ресурсів / Я.Д. Крупка. – Т. : Економічна думка, 2000. – С. 16.
6. Кулініч Т.В. Інвестиційна привабливість виробничо-господарських структур регіону (методи оцінки та регулювання) : монографія / Т.В. Кулініч; НАН України, Ін-т регіональних досліджень. – Львів. – 210 с.
7. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом / А.А. Пересада. – К. : Лібра, 2002. – 472 с.
8. Черваньов Д.М. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України / Д.М. Черваньов. – К. : “Знання-Прес”, 2003. – 622 с.

УДК 005.332.4:338.436+631.11

Білошкурський М.В.,
к. е. н., доцент кафедри економіки та менеджменту
Уманська філія ПВНЗ «Європейський університет»

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ВНУТРІГАЛУЗЕВОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Після вступу України у СОТ переважна більшість наукових досліджень щодо конкурентоспроможності вітчизняних агропромислових підприємств розглядається у контексті їх конкурентних переваг на міжнародних ринках. Якщо ж взяти загальну кількість підприємств АПК, то частка тих, які займаються зовнішньоекономічною діяльністю, незначна. Виникає проблема – як вижити решті підприємств АПК в посткризовий період. Вирішення даної проблеми знаходиться у площині внутрігалузевої конкурентоспроможності, економічна діагностика якої є важливим методичним інструментом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх досліджень, в яких розглядаються особливості конкуренції у аграрному секторі економіки в цілому та внутрігалузевої конкурентоспроможності аграрних підприємств, зокрема, можна виокремити публікації Гуторової І.В. [1] та Бурлаки О.П. [2]. Гоголь М.М. досліджує можливості забезпечення конкурентоспроможності шляхом утворення вертикально-інтегрованих компаній в АПК [3]. Сакун А.Ж. і Севрюкова С.М. розглядають особливості формування галузевих ринків України, у тому числі АПК [4]. Конкурентним відносинам в аграрному секторі присвячено публікацію Яціва І.Б. [5]. Білошкурська Н.В. пов'язує конкурентоспроможність підприємства з формуванням його економічної безпеки [6]. Проте названі науковці як формування внутрігалузевої конкурентоспроможності підприємства, так і її економічну діагностику не виокремлюють окремою проблемою.

Постановка завдання. Метою статті є вдосконалення методичного забезпечення економічної діагностики внутрігалузевої конкурентоспроможності агропромислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Колектив авторів на чолі з Манцуровим І.Г. пропонує методику оцінки внутрігалузевої конкурентоспроможності в умовах адаптації вітчизняних підприємств до нестабільності зовнішнього середовища [7], що знайшла своє відображення у Наказі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [8]. Розглянемо дану методику та спробуємо адаптувати її до економічної діагностики шістнадцяти типових агропромислових підприємств Черкаської області.

Індекс внутрігалузевої конкурентоспроможності підприємств (ІКС) розраховується як середньозважене трьох складових (підіндексів): фактичного стану (ФАКТ), потенціалу розвитку (РОЗВИТОК), стабільності і антикризової поведінки (СТАБ) наступним чином [7, с.70]:

$$ІКС = \frac{1}{3} \text{ФАКТ} + \frac{1}{3} \text{РОЗВИТОК} + \frac{1}{3} \text{СТАБ} . \quad (1)$$

Індекс внутрігалузевої конкурентоспроможності автори рекомендують визначати як для підприємств галузі, так і для групи підприємств, тоді використовується середнє по групі. Адапуємо його для забезпечення достовірності економічної діагностики досліджуваної групи підприємств.

Підіндекс фактичного стану визначається за формулою [7, с.70]:

$$\text{ФАКТ} = \text{РЕАЛ} / \overline{\text{РЕАЛ}}, \quad (2)$$

де РЕАЛ – обсяг реалізації підприємства,

$$\overline{\text{РЕАЛ}} = \frac{1}{16} \sum \text{РЕАЛ}_j - \text{середній для групи обсяг реалізації};$$

16 – кількість підприємств у досліджуваній групі;

j – порядковий номер підприємства.

Підіндекс потенціалу розвитку (РОЗВИТОК) розраховується як зважена сума підіндексів зростання (ТЕМП), граничної ефективності основних засобів $\Delta \text{ЕФЕКТ}_K$, ефекту від масштабу виробництва (МАСШТАБ), або [7, с.71]:

$$\text{РОЗВИТОК} = \frac{1}{3} \text{ТЕМП} + \frac{1}{3} \Delta \text{ЕФЕКТ}_K + \frac{1}{3} \text{МАСШТАБ}. \quad (3)$$

Підіндекс зростання (ТЕМП) обчислюється за формулою [7, с.71]:

$$\text{ТЕМП}_j = \frac{\frac{\text{РЕАЛ}_j^{2011} - \text{РЕАЛ}_j^{2001}}{\text{РЕАЛ}_j^{2001}}}{\frac{1}{16} \sum \frac{\text{РЕАЛ}_j^{2011} - \text{РЕАЛ}_j^{2001}}{\text{РЕАЛ}_j^{2001}}} \quad (4)$$

Гранична ефективність основних засобів ($\Delta \text{ЕФЕКТ}_K$) обчислюється наступним чином [7, с.71]:

$$\Delta \text{ЕФЕКТ}_K = \frac{\frac{\Delta \text{РЕАЛ}^{01-11}}{\Delta K^{01-11}}}{\frac{\Delta \text{РЕАЛ}^{01-11}}{\Delta K^{01-11}}}, \quad (5)$$

де $\Delta \text{РЕАЛ}$ – приріст реалізації за 2001-2011 рр.;

ΔK – приріст залишкової вартості основних засобів за вказаний період;

$\frac{\Delta \text{РЕАЛ}^{01-11}}{\Delta K^{01-11}}$ – середня для групи гранична ефективність основних засобів.

Підіндекс ефекту від масштабу виробництва розраховується на базі коефіцієнтів еластичності обсягів реалізації за основними засобами (E_K) і середньорічним фондом оплати праці одного працівника (E_L) [7, с.71-72]:

$$E_K = \frac{\Delta \text{РЕАЛ}^{01-11}}{\text{РЕАЛ}^{01}} / \frac{\Delta K^{01-11}}{K^{01}}; \quad (6)$$

$$E_L = \frac{\Delta \text{РЕАЛ}^{01-11}}{\text{РЕАЛ}^{01}} / \frac{\Delta L^{01-11}}{L^{01}}. \quad (7)$$

Підіндекс ефекту від масштабу виробництва (МАСШТАБ) обчислюється як відношення суми еластичності обсягів реалізації за основними засобами і за середньорічним фондом оплати праці одного працівника до цього ж показника, середнього для групи, тобто [7, с.72]:

$$\text{МАСШТАБ} = (E_K + E_L) / (\overline{E_K + E_L}), \quad (8)$$

де $(\overline{E_K + E_L})$ – середній показник для групи.

У розрахунку приростів у формулі МАСШТАБ використовуються ті ж проміжки часу, що і в розрахунку індексу зростання ТЕМП. Підіндекс стабільності і антикризової поведінки (СТАБ) складається з міри стабільності за умов зростання (С) і ефективності антикризової поведінки (А), тобто [7, с.73]:

$$\text{СТАБ} = \frac{1}{2} C + \frac{1}{2} A. \quad (9)$$

Індекс С пропонується розглядати як міру зосередженості фактичних значень обсягу реалізації до лінії тренда (коефіцієнт детермінації R^2). Чим ближчою є ця величина до 1 тим більш «щільно» фактичні значення лягають біля лінії тренду. В якості коефіцієнта С пропонується відношення коефіцієнта детермінації підприємства (R_j^2) до коефіцієнта детермінації групи (R^2):

$$C = \frac{R_j^2}{R^2}. \quad (10)$$

Здатність підприємств протистояти кризам пропонується відображати за допомогою показника антикризової поведінки. Дно світової фінансової кризи, згідно даних Державної служби статистики

щодо динаміки реального ВВП, припадає на кінець 2009 року, за підсумком 2010 року відбувається розворот у напрямку зростання економіки. Тому відношення обсягів реалізації підприємства 2009 р. до 2010 р. може інтерпретуватися як показник антикризової поведінки підприємства наступним чином:

$$A_j = \left(\frac{P_{2009}}{P_{2010}} \right)_j / \left(\frac{P_{2009}}{P_{2010}} \right), \quad (11)$$

де $\left(\frac{P_{2009}}{P_{2010}} \right)_j$ – показник антикризової поведінки j -го підприємства;

$\left(\frac{P_{2009}}{P_{2010}} \right)$ – показник антикризової поведінки досліджуваної групи.

Розглянувши методики обрахунку підіндексів та індексу внутрігалузевої конкурентоспроможності, можна зробити висновок, що критичним значенням індексу, за яким здійснюється оцінка підприємства, є 1. Тобто, підприємство, числове значення індексу якого менше 1, можна вважати неконкурентоспроможним серед інших підприємств галузі. У протилежному разі, коли значення індексу більше 1, діагностується достатній рівень внутрігалузевої конкурентоспроможності підприємства. Проведемо оцінку внутрігалузевої конкурентоспроможності підприємства за методикою [8]. Для цього всі вихідні дані, необхідні для обрахунку, зведемо у табл. 1.

Таблиця 1

Ранжування агропромислових підприємств Черкаської області за індексом внутрігалузевої конкурентоспроможності (у середньому за 2001-2011 рр.)

Назва підприємства	ФАКТ	РОЗВИТОК				СТАБ			ІКС
		ТЕМП	ΔФЕКТ _к	МАСШТАБ	СЕРЕДНЄ	С	А	СЕРЕДНЄ	
1. ПрАТ «Золотоношам'ясо»	3,02	6,14	8,26	0,79	3,59	0,81	1,34	1,08	2,56
2. ПАТ «Птахофабрика «Перше Травня»	2,76	6,58	6,82	1,15	3,27	0,91	0,86	0,88	2,31
3. ПАТ «ПЗ ДГ «Золотоніське»	0,12	4,61	4,30	9,29	4,97	0,88	0,89	0,88	1,99
4. ТДВ «Пальмірацукор»	3,05	0,50	0,18	0,06	0,13	0,17	0,89	0,53	1,23
5. ПАТ «Жашківський маслозавод»	1,75	3,21	0,20	0,41	0,50	0,92	0,75	0,83	1,03
6. ПАТ «Сигнаївський комбінат хлібопродуктів»	0,08	6,29	1,12	3,01	1,97	0,84	0,81	0,83	0,96
7. ПАТ «Жашківський елеватор»	0,23	5,86	1,13	1,54	1,44	0,57	1,23	0,90	0,86
8. ПАТ «Лебединський насінневий завод»	3,58	14,29	-8,26	-3,24	-2,49	0,98	1,07	1,02	0,71
9. ТДВ «Уманьпиво»	0,36	5,32	0,73	0,50	0,91	0,85	0,79	0,82	0,70
10. ПАТ «Ватутінехліб»	0,38	0,96	0,36	0,11	0,25	0,10	0,95	0,53	0,39
11. ПАТ «Корсунь-Шевченківський райагрохім»	0,01	1,47	-0,14	-0,43	-0,05	0,71	1,18	0,94	0,30
12. ТДВ «Русь»	0,43	3,10	-0,99	-2,28	-0,80	1,00	1,36	1,18	0,27
13. ТДВ «ТД «Драбіваагропостач»	0,11	-0,17	0,19	0,05	0,06	0,13	0,90	0,52	0,23
14. ПрАТ «Уманська сільгосптехніка»	0,04	-0,08	0,03	0,02	0,01	0,03	1,08	0,55	0,20
15. ВАТ «Чорнобаївський завод продтоварів»	0,03	-0,57	-0,11	-0,07	-0,11	0,15	1,23	0,69	0,20
16. СВАТ «Христинівський завод комбікормів і круп»	0,03	-0,75	-2,08	-14,52	-5,60	0,03	1,44	0,73	-1,61

Джерело: [8]

З даних, наведених у табл. 1, видно, що тільки 5 підприємств сукупності мають фактичний обсяг реалізації, який перевищує середньо груповий, це – ПАТ «Лебединський насінневий завод», ПАТ «Птахофабрика «Перше Травня», ТДВ «Пальмірацукор», ПАТ «Жашківський маслозавод» та ПрАТ «Золотоношам'ясо», на що вказує значення підіндекса ФАКТ, більше 1. Найменші обсяги реалізації у ВАТ «Чорнобаївський завод продтоварів», СВАТ «Христинівський завод комбікормів і круп» (по 3% від середньої реалізації по групі) і ПАТ «Корсунь-Шевченківський райагрохім» (1%).

За потенціалом розвитку аутсайдерами групи виявилися СВАТ «Христинівський завод комбікормів і круп», ПАТ «Лебединський насінневий завод», ТДВ «Русь», ВАТ «Чорнобаївський завод продтоварів» і ВАТ «Корсунь-Шевченківський райагрохім», оскільки значення підіндексу цих

підприємств є від'ємними числами, що свідчить про скорочення обсягів реалізації продукції, неефективне використання основних засобів, від'ємну еластичність капіталу та праці. Щодо лідерів групи за потенціалом розвитку, слід відзначити тільки 5 підприємств: ПАТ «Жашківський елеватор», ПАТ «Сигнаївський комбінат хлібопродуктів», ПАТ «Птахофабрика «Перше Травня, ПрАТ «Золотоношам'ясо» і ПАТ «ПЗ ДГ «Золотоніське», тобто діяльність вказаних підприємств характеризується значними темпами росту обсягів реалізації продукції, додатними значеннями граничної ефективності основних засобів, еластичності капіталу та праці.

Аналізуючи результати оцінювання підприємств за підіндексом стабільності та антикризової поведінки, слід зазначити, що найкращі результати подолання наслідків світової фінансової кризи 2008 року мають тільки 3 підприємства – ПАТ «Лебединський насінневий завод», ПрАТ «Золотоношам'ясо» і ТДВ «Русь». Вважаємо, що кризові процеси поглибилися у ТДВ «ТД «Драбіваропостач», ТДВ «Пальмірацукор» і ПАТ «Ватутінехліб», значення підіндексу стабільності та антикризової поведінки яких були найнижчими серед інших підприємств досліджуваної групи.

У загальному підсумку конкурентні переваги мають лише шість підприємств, у п'яти з яких індекс внутрігалузевої конкурентоспроможності більший 1 – ПАТ «Жашківський маслозавод», ТДВ «Пальмірацукор», ПАТ «ПЗ ДГ «Золотоніське», ПАТ «Птахофабрика «Перше Травня» і ПрАТ «Золотоношам'ясо», а у одного – ПрАТ «Сигнаївський комбінат хлібопродуктів», наблизений до 1. Варто також звернути увагу на той факт, що тільки ПАТ «Птахофабрика «Перше Травня» і ПрАТ «Золотоношам'ясо» мають значення усіх трьох підіндексів більше 1 і є найбільш конкурентними, порівняно з іншими підприємствами групи.

Найнижчий рівень внутрігалузевої конкурентоспроможності мають ПрАТ «Уманська сільгосптехніка», ВАТ «Чорнобаївський завод продтоварів» (ІКС = 0,2) та СВАТ «Христинівський завод комбікормів і круп» (ІКС = -1,61) за рахунок від'ємної еластичності виробничих факторів капіталу та праці, у зв'язку з чим підіндекс потенціалу розвитку набув значення, меншого 0.

Висновки з даного дослідження. Результати економічної діагностики внутрігалузевої конкурентоспроможності досліджуваної групи агропромислових підприємств показали, що методика [8] включає у себе 7 коефіцієнтів. Для їх обрахунку пропонується 24 абсолютних показники, з яких у 16 випадках використовується виручка від реалізації продукції (робіт, послуг) у динаміці за 11 років, двічі – коефіцієнт детермінації тренду виручки від реалізації; 4 рази – залишкова вартість основних засобів і 2 рази – річний фонд оплати праці.

Критично оцінюючи дану методику слід відзначити, що вона на 2/3 розроблена з урахуванням лише одного показника – виручки від реалізації продукції (робіт, послуг). У зв'язку з цим, результати економічної діагностики за методикою внутрігалузевої конкурентоспроможності є недостатньо повними, оскільки показники, які входять до її складу не відображають всіх сфер діяльності підприємства. Ця є підставою подальших досліджень автора з удосконалення методичного підходу до комплексного наукового вирішення даної проблеми.

Література

1. Гуторова І. В. Конкуренція як економічна категорія та її особливості в аграрному секторі економіки / І. В. Гуторова // Вісник ЖДТУ. Серія «Економічні науки». – 2010. – № 3(53). – С. 46-50.
2. Бурлака О. П. Теоретичні основи конкурентоспроможності аграрного підприємства / О. П. Бурлака // Технологический аудит и резервы производства. – 2011. – № 2(2). – С. 24-27.
3. Гоголь М. М. Вертикально-інтегровані компанії АПК як основа створення регіональних кластерів / М. М. Гоголь // Аграрний вісник Причорномор'я. Серія «Економічні науки». – 2010. – Випуск № 53. – С. 47-50.
4. Сакун А. Ж. Формування галузевого ринку України / А. Ж. Сакун, С. М. Севрюкова // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Економічні науки : [зб. наук. пр.]. – Полтава : ПДАА, 2010. – Вип. 3, Т. 2. – 2011. – С. 231-234.
5. Яців І. Б. Конкуренція відносини в аграрному секторі України / І. Б. Яців // Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія «Економіка АПК». – 2010. – № 17(2). – С. 9-14.
6. Білошкурська Н. В. Формування економічної безпеки підприємства як запоруки його конкурентоспроможності : колект. наук. монографія / Н. В. Білошкурська // Підвищення конкурентоспроможності виробництва в умовах організаційно-економічних трансформацій. – Умань : ВПЦ «Візаві» (Видавець «Сочінський»). – 2010. – С. 10-13.
7. Методика оцінки внутрішньогалузевої конкурентоспроможності в умовах адаптації вітчизняних підприємств до нестабільності зовнішнього середовища / І. Г. Манцуров, І. Д. Якушик, О. І. Ястремський, М. В. Білошкурський, Я. О. Ястремський // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2010. – № 2. – С. 66-81.
8. Методичні рекомендації розрахунку внутрішньогалузевої конкурентоспроможності підприємств / Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1330 від 19 жовтня 2010 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>. – Назва з екрану.